

УДК 81'373:821.161.2

Марина Іванівна Навальна
(Україна)

КОНФЕСІЙНА ЛЕКСИКА В МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовані деякі твори сучасних українських письменників, виділені найбільш вживані конфесійні лексеми, визначена їх стилістична роль і нові лексико-семантичні прояви цих мовних одиниць.

*Конфесійна лексика, сучасна українська література, художній стиль,
стилістична роль*

Увага дослідників сучасного українського мовознавства привернута до проблем лексико-семантичної структури мови художньої літератури. Оскільки в художньому стилі – одному з найпоказовіших носіїв мовно-естетичних знаків національної культури – знаходять вияв різнорівневі елементи всіх функціональних різновидів літературної мови, особливо важливим для художнього мовлення стає дослідження його стильових контактів. У період демократизації українського суспільства, пов'язаний передусім зі здобуттям державою незалежності, відновилися й активно розвиваються в літературній мові конфесійні лексеми. У межах цих мовних одиниць існують два типи лексем. Перший об'єднує лексичні одиниці з денотативно-сигніфікативним значенням релігійного плану (*акафіст, елей, Господній, скоромний, молитись, охрещений, причастивши, грішно*), яке і є тим чинником, що зумовлює їх усталене функціонування в конфесійному стилі мовлення. Другий тип представлений лексемами, конфесійно маркована семантика яких – результат історії функціонування конфесійного стилю або самої лексеми, тож релігійні семи в них стосуються лише стильового значення. Це передусім церковно-слов'янізми, які не асимілювалися загальноновживаним фондом мови, не втратили стилістичного забарвлення книжності, урочистості (*врата, всує, глас, окропити, отверзнути, прісно, упованіє, юдоль*), а також велика група біблеїзмів (*Моава, Содом, Соломон, Лазар, іудей, вавилонський, єрихонський*) [5, с. 6].

Більшість наукових розвідок українських мовознавців про конфе-

сійну лексику спрямована на аналіз її окремих розрядів: богословської термінології [14], церковно-обрядової термінології [12; 2], церковно-релігійної / християнсько-релігійної термінології [7], біблійної лексики [8] тощо.

Разом із дослідженням багатьох питань, пов'язаних з художнім стилем, увагу науковців привернула проблема зв'язків конфесійної лексики з мовою художнього стилю. Функціонуванню конфесійних лексем у творчості українських письменників присвячені розвідки О. Бірюкової [3], Ю. Браїлко [5], Н. Піддубної [11], Н. Сологуб [16] тощо. Семантико-стилістичні особливості окремих зразків конфесійних експресем поряд з іншими групами лексичних одиниць, що функціонують в українських текстах різних авторів, аналізують у своїх дослідженнях Л. Пустовіт [13], Т. Берест [1], О. Черевченко [17] та ін. Однак до сьогодні не схарактеризована низка проблем, які постали у вивченні конфесійних лексем у художньому стилі на початку ХХІ століття, оскільки в попередні десятиліття, особливо за радянських часів, ця тема досліджувалася досить дозовано.

Матеріалом дослідження слугували твори українських сучасних письменників: Л. Дашвар, І. Дзюби, І. Драча, В. Євтушенка, С. Жадана, Б. Жолдака, О. Забужко, В. Крищенко, Д. Матіяш, Ю. Покальчука, Г. Ткачук, Г. Чубач та ін.

У сучасній прозі конфесійні лексеми часто називають релігійні поняття, предмети, вірян, будівлі тощо. Зазвичай вони вживаються в нейтральному значенні і не надають текстам відтінків чи емоційного забарвлення. Здебільшого ці лексеми виконують інформаційну функцію. Напр.: «**Біблія** – це слово **Боже**» (І. Драч); «*Застерігаюся: говорю не про християнську **релігію**, а про московську **церкву**, і беру в свідки українську класичну літературу*» (І. Дзюба); «*У ...**храмі** зберігаються **надгробки** і могили багатьох королів*» (І. Драч).

Передусім для української художньої літератури, зокрема поезії, властиве вживання високої та урочистої конфесійної лексики. У сучасній літературі вони мають символічні значення із виразною позитивною емоційною забарвленістю – ‘мир’, ‘сила’, ‘велич’, ‘краса’, напр.: *ангел, храм, образ, благодать, Великдень, віра* та ін. Пор.: «...Свої **віри** не продам!» (В. Крищенко); «*Вже третій день! Вже*

*третій день! Вже **ангели** при вході!»* (Г. Чубач); *«У цьому **храмі** **дзвони** дзвонять І **свічі** радісно горять, одразу видно: не хоронять, А торжествують **благодать**»* (Г. Чубач); *«І так мені у цьому світі добре! Як на **Великдень** в **храмі** при свічках!»* (Г. Чубач).

Безумовно, висока урочистість яскраво передається в поезії, але й прозовим творам характерна піднесеність за рахунок конфесійної лексики й епітетів з позитивною конотацією, напр.: *«**Храм** святої Софії має гарний фасад..., бо стіни його прикрашено багатьма постатями та історичними **образами** з мозаїки»* (І. Драч).

До засобів, що підсилюють експресію й емоційність у художній літературі, належить уживання конфесійної лексики у формі звертань. Напр.: *«Спаси, **мій Боженьку!**» – молюсь. І звуків голосу боюся»* (Г. Чубач); *«...Прийшов, слава тобі, **Господи**, шепотіла ...радісно, як із полегкістю...»* (О. Забужко); *«**Святая Богородице** – Ти матінка небесна...»* (В. Крищенко).

Особливо осмислення образу *Господа*, позначеного прозорим асоціативним зв'язком між біблійними мотивами та обставинами сучасного, авторами подається як примноження позитивної семантики, надання йому статусу національного символу терпіння й воскресіння. Деяка конфесійна лексика в художньому контексті регулярно виконує функції характеристики внутрішнього світу ліричного героя. Звичайно це супроводиться висловлюванням прохання про допомогу, заступництво чи покарання, вираженого традиційними дієсловами: *дай/не дай, жити, вмерти, спасти, сили, сина, розуму, прости, помилуй, сохрани, допоможи, зглянься, благослови, покарай* та ін. Напр.: *«**Господи, прости** мені усе, що чинив я грішне, я спокутую у молитвах і ділах своїх»* (Ю. Покальчук).

Символізм у мові художньої літератури найбільшою мірою виявляється при організації топонімного ряду, де вживаються традиційні знаки духовності й святості українського народу. Пор.: *«...Де **Софіївський собор** Звів золочені Хрести»* (В. Крищенко); *«З яким хвилюванням ступаєш у темряву **Лаври** і **Софіївського собору**»* (І. Драч).

Подекуди автори вдаються до використання конфесійної лексики, що позначає інші святі місця та символи, пор.: *«Чиста вода **Іордану**,*

Дійде до русла Дніпра. Вірю у храм свій коханий І в неминучість Добра. Чиста вода Іордану Висвятить Новий Завіт» (Г. Чубач).

Часто у сучасній українській літературі фіксуємо назви творів, заголовків, до складу яких уходять одно- та двокомпонентні конфесійні лексеми. Це дослідники вважають закономірним явищем, оскільки саме вони є найбільш органічними для художніх творів. А особливої потужності експресивний заряд набуває в назвах, утворених від конфесійних слів, що зумовлюється характеристикою останніх як стилістично активних одиниць, здатних повідомляти про емоційно насичений текст із рисами піднесеності, урочистості [5, с. 11–12]. У назвах збірок та творів автори вживають лексеми, що передають гріховні вчинки, атеїстичні настрої. Напр.: *«Анатомія гріха»* (Ю. Покальчук); *«Порушнування Єрусалиму»*; *«Іслам»* (С. Жадан); *«Диявол ховається в сирі»* (Ю. Андрухович); *«Мати й «христопродавці»* (І. Драч) та ін.

Оніми, що позначають першу особу Святої Трійці, актуалізують у художньому тексті різнопланові семи ('висота', 'надприродність', 'релігія', 'творець', 'охоронець', 'помічник', 'рятувальник', 'керівник', 'покарання'). Напр.: *«А може, ти – наш святий дух, мамо?»* (Ю. Покальчук); *«Може, це ми і є – отець, син і святий дух»* (Ю. Покальчук).

Зрідка сучасні поети схиляються до іронічного сприйняття дійсності, хоч це зумовлює пародійно-іронічне переосмислення різноманітних соціальних та культурних реалій і, безперечно, відбивається у значенні поетичного слова. Спостерігаємо нейтралізацію традиційно високого стилістичного забарвлення книжної лексики шляхом введення її до невідповідних контекстів; появу іронічної конотації в номінаціях релігійного шару, опобутовування, зниження оцінної семантики конфесійних назв. Напр.: *«Не штовхаючись, на повітрі, просто неба, а тут наштовхають люди, хапають ротом повітря, а кадила все тут-отутечки»* (Б. Жолдак); *«...слово Божє воно як таранька – його смакуєш проте ним не наситишся»* (С. Жадан). Іронічні настрої майже не торкаються слів *храм, вівтар, собор* та ін.

Зрідка в художній літературі вживаються розмовні конфесійні лексеми, напр.: *nin* «духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом // Служитель релігійного культу, який має це

звання й здійснює богослужіння» [6, с. 789], пор.: «*Пін* службу перервав...» (Б. Жолдак).

Деякі лексичні одиниці мають чітко виражену експресивно-стилістичну забарвленість, яскраві символічні значення, численні асоціативні зв'язки, використовуючи які, автори створюють нові експресивно-образні значення, що нерідко показують гріховні думки і поведінку, мають негативний емоційно-оцінний відтінок. Пор.: «*Коса лише вирвана долі лежала на збитій іконі...*» (І. Драч); «*За мною женеться **хрестом** навздогін*» (І. Драч); «*На дискотеці в пізній час. На ніжний погляд усміхаюсь. Жону від серця **каяття***» (Г. Чубач); «*Вуста киплять і сиві од **проклять**, невже **прокляття** – суть твоя єдина*» (І. Драч); «*Тільки добре придивись – Мертві **храми і могили**, Лютий низ, бездушина вись*» (Д. Павличко). Такі зміни емоційно-експресивного забарвлення, зниження традиційно високої тональності, зумовленої змістом позначуваних понять, передають відповідні переживання ліричних героїв, їх душевні потрясіння, розуміння гріховності, каяття тощо.

Конфесійна лексика, що позначає місця, символи інших релігій, функціонує як в прямих значеннях, напр.: *Будда* «ім'я засновника буддизму Сіддхаратхи Гаутами Шак'ямуні, який, імовірно, жив у VI–V ст. до н.е.» [15, с. 121], пор.: «***Будда** сидів на високій могилі...*» (С. Жадан); *месія* «у юдаїзмі та християнстві – спаситель, посланий Богом на Землю для знищення зла й установлення царства Божого» [15, с. 447], пор.: «*Кличе, **Месію** кличе, силе **прокляття й погрози***» (С. Жадан), так і в переносному. Напр.: лексему *Мекка*, що має пряме значення «місто в Саудівській Аравії, центр світового паломництва мусульман», у художній літературі вживають із переносним значенням «місце, яке є центром відвідування людей, завдяки своїй свідомості, яким-небудь особливостям і т.ін.» [6, с. 517], пор.: «*...невідомо куди зникли цілі стоси склотари – перетворився на **мекку** для іноземного туриста*» (Б. Жолдак).

У переносному значенні вживають конфесійну лексику, яка позначає християнські символи, напр.: «*Поглянь, як розігрітим оцтом **стирає Бог** свої рубці*» (С. Жадан); «*І гнучкий, мов хребет, В тобі **проростав Христос***» (С. Жадан).

Хоч більшу частину конфесійних лексем у художніх творах складають іменники, активно автори використовують прикметники. Зазвичай вони подають ознаки піднесеності, урочистості, надії, а подекуди несподіванки (*благословенний, набожний, небесний, святий*). Такі слова дослідники називають позитивними означеннями [5, с. 10]. Зрідка прикметники мають ознаки печалі (*потойбічний*). Пор.: «*Кипить моя зелень яра В благословеннім теплі*» (Д. Павличко); «*...Щоб кожна молитва **Набожна** була*» (Г. Чубач); «*Життєві невдачі багато не варті: Крім щастя земного, **небесне** ще є*» (Г. Чубач); «*Нехай Муза, **свята** і хоробра, Не почує твоїх нарікань*» (Г. Чубач); «*...з солодким жахом убачала в кишталтах власного тіла чашу з **Святими Дарами***» (О. Забужко); «*У своїй **потойбічній** журбі*» (І. Драч).

Лексема *Всевишній* у художній літературі вживається авторами як окремий іменник, а інколи в складі двокомпонентної сполуки. Особливо чітко це простежується в творчості поетеси Ганни Чубач. Пор.: «*Може, **Всевишній** помітив Кривди важкі між людьми?*»; «*У вічній святості своїй **Всевишньому** явився*»; «***Всевишній** Боже, **всевишній** Отче, не посилай цих пристрастей мені!*» (Г. Чубач).

Характерним для творів сучасних авторів є вживання дієслів. Зазвичай вони мають позитивну конотацію (*благословляти, возноситися, воскресати, молитися, освячувати*), пор.: «*Попідвіконням, де мою коляду **Благословляла** Пречиста Мати, Поруч зі мною стоячи...*» (Д. Павличко); «*Хай мама... **благословить***» (Л. Дашвар); «*Вже третій день, народе мій! **Воскресни, вознесися!***» (Г. Чубач); «*І пошепки, як вітер на підсінні, **молилася** за душі всіх створінь*» (Д. Павличко); «*Лиш повагу любов'ю **освячую** На порозі прийдешніх віків*» (Г. Чубач). Не завжди ці дієслова передають піднесеність, гарний настрій, інколи автори, позначаючи символічні дії, говорять про воскресіння людей із негативною характеристикою, зокрема щодо партійних працівників, які за радянських часів були переконаними атеїстами, напр.: «*За кожен кулю по копійці Йому сплатила вже казка. Та вбиті ожили партійці, **Воскресли** мертві імена!*» (Д. Павличко); «*Парторг вчорашній, наче богослов, **Цитує Біблію**, а з глибопечі Пітьми несе між голови старечі Верховну свічку, шпик і грошолов*» (Д. Павличко).

Часто українські письменники вдаються до використання антонімічних пар: як лексичних (*Христа – антихриста; Бог – диявол*), так і контекстуальних (*атеїст – ікона; Бог – гріх*), пор.: «*Марія, Марія... та Марія не та. Та зрадила Христа, ця – антихриста*» (І. Драч); «*Сповідав я про Бога, але в глибині свого духу – чекав на пришествя диявола*» (Д. Павличко); «*Хоч записані в атеїсти, а воюють чомусь за ікони*» (І. Драч); «*А, – сказав Василь, – брат брата підняв на вила, два брата було, ... от Бог їх і поставив угорі над землею, щоб люди бачили й не забували гріха...*» (О. Забужко).

Іноді молоді автори об'єкти, предмети, назви, символи релігійної сфери подають як звичайні, буденні ситуації, без возвеличення, піднесення, урочистостей. Напр.: «*Забудеш про все, зачиняються банки й церковні крамниці...*» (С. Жадан); «*Нашийний хрестик і ажурний. І ланцюжок такий привезла із Загорська, змійкою на замочку*» (Б. Жолдак); «*Бабунь, а далеко до Царства Небесного?*» (Д. Матіяш). Трапляється, що конфесійну лексику вживають у контексті подій, надзвичайно далеких від релігії, напр.: «*І боронь Боже проявити слабкодухість під час таких «розборок» зі згурівцями...*» (В. Євтушенко); «*Під однією з них – вінок штучних квітів: якийсь хлопець розбився тут на машині на Великдень*» (Г. Ткачук). У таких текстах конфесійна лексика здебільшого вживається зі стилістично-інформаційною метою [5, с. 8].

Отже, на початку ХХІ ст. автори сучасної української літератури активно використовують конфесійну лексику. Це спричинено передусім суспільними змінами, що сталися за часів незалежної України. Здебільшого конфесійна лексика властива поетичним творам.

Зазвичай конфесійна лексика в художньому стилі, зокрема в прозі, виконує інформаційну функцію. В поезії – надає текстам урочистості, піднесеності, величності, певного символізму, пафосу. Подекуди письменники використовують її з метою орозмовлення текстів, а також з іронічними та негативними характеристиками.

Лексеми на позначення місць та осіб інших релігій вживають як у прямих, так і переносних значеннях.

Крім іменників, що називають різноманітні релігійні предмети, об'єкти, символи, в художній літературі широко функціонують прикметники та дієслова.

Подекуди конфесійна лексика творить антонімічні пари на протиставленні «віра – атеїзм».

Конфесійна лексика властива творам українських авторів, в яких простежується суспільна, а також побутова тематики.

Література:

1. Берест Т.М. Семантика художнього слова в поезії 80-90-х років ХХ ст. (на матеріалі творів молодих українських авторів) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Т.М. Берест. – Харків, 1999. – 199 с.
2. Бібла С.В. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С.В. Бібла. – Київ, 1997. – 20 с.
3. Бірюкова О.О. Лінгвостилістичні особливості української діаспорної поезії 60-80-х років ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.О. Бірюкова. – Київ, 2004. – 188 с.
4. Бочарова І.В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук / І.В. Бочарова. – Київ, 1999. – 17 с.
5. Браїлко Ю.І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60-80-х років ХХ століття) семантико-стилістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю.І. Браїлко. – Київ, 2005. – 20 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – Київ: Перун, 2002. – 1440 с.
7. Грималовський І.С. Мова української духовної поезії ХVІІ – початку ХІХ століття : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / І.С. Грималовський. – Чернівці, 2006. – 197 с.
8. Кравчук А.М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / А.М. Кравчук. – Львів, 1999. – 251 с.
9. Лук'янчук С.В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-лінгвістичний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. / С.В. Лук'янчук. – Київ, 2008. – 21 с.
10. Мацьків П. Концептосфера Бог в українському мовному просторі / П. Мацьків. – Київ Дрогобич: Коло, 2007. – 330 с.
11. Піддубна Н.В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н.В. Піддубна. – Харків, 2000. – 202 с.
12. Пуряєва Н.В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : дис. ... канд. філол. наук / Н.В. Пуряєва. – Київ, 2001. – 234 с.

13. Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ століття : семантико-функціональний аспект / Л.О. Пустовіт. – Київ: Рідна мова, 2009. – 242 с.
14. Скаб М.В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / М.В. Скаб. – Київ, 2009. – 620 с.
15. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполук / уклад. Л.О. Пустовіт [та ін]. – Київ: Довіра, 2000. – 1017 с.
16. Сологуб Н.М. Індивідуальний стиль Олеса Гончара (мовний аспект) : дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Н.М. Сологуб. – К., 1994. – 284 с.
17. Черевченко О.М. Ідіостиль Ю. Клена у контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.М. Черевченко. – Умань, 2005. – 238 с.

М.І. Navalna

CONFESSIONAL VOCABULARY IN MODERN UKRAINIAN FICTION

The article analyzes some of the works of contemporary Ukrainian writers selected the most used confessional lexemes, determined their stylistic role and new lexical semantic manifestations of these linguistic units.

Confessional vocabulary, modern Ukrainian literature, artistic style, stylistic role

М.И. Навальная

КОНФЕССИОНАЛЬНАЯ ЛЕКСИКА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье проанализированы некоторые произведения современных украинских писателей, выделены наиболее употребляемые конфессиональные лексемы, определена их стилистическая роль и новые лексико-семантические проявления этих языковых единиц.

*Конфессиональная лексика, современная украинская литература,
художественный стиль, стилистическая роль*